

خودبینی از نوع اول

شهلا رحیمی

کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی
دانشگاه بیرجند

خودارزیابی

یکی از انواع ارزشیابی از معلم، خودارزیابی است. خودارزیابی تکنیکی قدرتمند برای خود بهبودی است. خودارزیابی به عنوان سازوکاری برای رشد حرفه‌ای و تغییر مؤثر در عملکرد معلم ارائه می‌شود. زیرا خودارزیابی فرصت‌هایی را برای تأثیرگذاری فراهم می‌کند. شاید بتوان گفت، بهترین شیوه برای ارزشیابی از کار معلم، خودارزیابی است، زیرا زمانی که مسئولیت قضاوت و داوری درباره نحوه آموزش در کلاس درس به خود معلم محول شود و او نتیجه فعالیت‌های خود را نامناسب تشخیص دهد، مسئولیت اصلاح و بهبود بخشیدن به عملکردش را می‌پذیرد.

برای اینکه خودارزیابی موفقیت‌آمیز باشد و نتایج واقعی‌تر ارائه شود، معلمان باید بهره‌گیری از ارزشیابی را وسیله‌ای مطمئن برای کسب رضایت‌خاطر بیشتر از شغل خود در نظر بگیرند و نتیجه خودارزیابی آن‌ها هرگز نباید در اختیار افرادی که از آن به صورت وسیله‌ای برای ارتقا یا تنزل معلمان استفاده می‌کنند، قرار گیرد. باید نتایج خودارزیابی به‌منظور برنامه‌ریزی برای برطرف کردن نقاط ضعف و افزایش توانمندی معلمان در تدریس به کار رود. در چنین حالتی است که نتایج خودارزیابی واقعی‌تر می‌شوند.

یکی از بهترین روش‌های ارزشیابی معلم که در آموزش و پرورش هنوز جدی گرفته نشده و برنامه کاربردی و راهکار اجرایی برای آن وجود ندارد، «خودارزیابی مرکزی» است. همان‌طور که گاردنر (۲۰۰۰) می‌گوید طرح جدی مسئله خودارزیابی در حیطه آموزشی، از ۲۰ سال پیش آغاز شده است. خودارزیابی فنی قوی برای بهبود توانمندی معلم است و با اعتقادات وی در مورد توانایی‌هایش در آموزش به فراگیرندگان در ارتباط است. خودارزیابی تکنیکی قدرتمند برای خودبهبودی است. آموزش به دانش‌آموزان برای مشارکت در خودارزیابی بدین منظور صورت می‌گیرد که خودارزیابی صحیح‌تر و پیشرفت دانش‌آموزان بیشتر باشد.

با توجه به اهمیت نقش معلم در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ضرورت دارد عملکرد معلم نیز ارزشیابی شود. ارزشیابی از جنبه‌های کلیدی امر آموزش است که به منظور تعیین میزان موفقیت در مسیر نیل به اهداف آموزشی انجام می‌شود. معلمان از ارکان مهم مدرسه‌اند و نحوه عملکرد آن‌ها در بازدهی کل نظام آموزشی نقش اساسی دارد. ارزشیابی صحیح می‌تواند گویای وضعیت عملکرد معلم باشد و در صورتی که بازخورد کار آن‌ها به طور صحیح و به موقع به معلمان منعکس شود، می‌تواند ضمن مشخص شدن نقاط قوت و ضعف، در ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی آن‌ها مؤثر و کمک‌کننده باشد. سیف ارزشیابی از معلمان را این‌گونه تعریف می‌کند: «تعیین میزان موفقیت معلمان و رسیدن آنان به هدف‌های آموزشی خود». او همچنین انجام چنین کاری را مستلزم جمع‌آوری اطلاعات لازم درباره فعالیت‌های آموزشی معلم و انتخاب معیارهایی برای مقایسه اطلاعات به دست آمده با آن معیارها و سپس قضاوت در این باره می‌داند که معلمان تا چه میزان به هدف‌های از پیش تعیین شده دست یافته‌اند. بولتن اهداف گوناگونی را برای ارزشیابی معلمان تشریح کرده است. هدف از ارزشیابی معلمان در کلی‌ترین سطح، بهبود آموزش است. بهبود نظام‌مند آموزش، در وهله اول مستلزم ارزشیابی عملکردهای آموزشی فعلی است. هدف دیگر از ارزشیابی معلمان پاداش دادن به عملکردهای برتر است. هدف سوم از ارزشیابی معلمان می‌تواند جمع‌آوری اطلاعاتی باشد که به تعدیل‌ها یا تغییراتی در وظایف معلم منجر می‌شوند. آن‌گونه که بولتن می‌گوید، ارزشیابی معلمان می‌تواند در نهایت باعث افزایش رشد فردی و خودارزیابی شود. ریچارد میلر روش‌های گوناگونی را برای ارزشیابی معلم پیشنهاد کرده است که عبارت‌اند از: ارزشیابی معلم به وسیله دانش‌آموز، همکار، خودارزیابی، آزمون‌های پیشرفت تحصیلی، فرم ارزشیابی عملکرد و مصاحبه‌های ارزشیابی.

محاسبه و ارزیابی از روش‌هایی است که به کمک آن می‌توان میزان موفق بودن و نبودن را شناخت.

در مفاهیم دینی ما تأکید بر این است که از خطای دیگران گذشتن، کرامت و بزرگواری است، اما کسی که خطا و کم‌کاری‌های خود را نادیده می‌گیرد، زمینه انحراف از مسیر درست را مهیا می‌سازد. خودارزیابی روشی است که ۴ پیامد مهم دارد: آگاهی بر عیب‌ها؛ تسلط به ضعف‌ها و کم‌کاری‌ها؛ رها شدن از عادت‌های نادرست و کم‌اثر؛ اصلاح و رفع نواقص.

پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در کلاس هایی که به خوبی مدیریت می شوند بیشتر است. در این کلاس ها دانش آموزان بیشتر فعالیت می کنند و فرایند یاددهی-یادگیری در سطح بالایی سازمان یافته است

یکی از بهترین روش های
ارزشیابی معلم که در
آموزش و پرورش هنوز
جدی گرفته نشده و برنامه
کاربرد و راهکار اجرایی
برای آن وجود ندارد،
«خودارزیابی مرکزی»
است

خودارزیابی را می توان تفکر درباره تدریس و یادگیری
تعریف کرد که هدف آن تعدیل فرایند تدریس به منظور
دستیابی بهتر به اهداف تدریس و یادگیری است.

خودارزیابی مرکزی، ارزیابی اساسی فرد از شایستگی،
صلاحیت و قابلیت های خود، پیش بینی های قابل توجهی
از رضایت شغلی و عملکرد شغلی است که مؤلفه های
آن عبارتند از عزت نفس، خودکارآمدی، منبع کنترل
و روان رنجوری. به نظر جاج و همکاران خودارزیابی
مرکزی صفت گسترده و مرتبه بالاتری است که در ادبیات
شخصیت با چهار صفت شخصیتی مشخص می شود. این
چهار صفت عبارتند از: عزت نفس، خودکارآمدی، منبع
کنترل و روان رنجوری. نقطه مشترک این چهار صفت،
خودارزیابی مرکزی نام دارد که نوعی ارزیابی بنیادی است
که فرد از ارزش مندی، اثربخشی و قابلیت خود به عنوان
یک انسان به عمل می آورد.

عزت نفس: درجه و ارزشی است که هر فرد برای
خود قائل می شود و به منزله تأیید کردن یا تأیید نکردن خود
است و نشان می دهد که فرد تا چه اندازه خود را توانا می داند.

خودکارآمدی: به باورهای افراد در اعمال کنترل بر
عملکرد و رویدادهای مؤثر زندگی اشاره دارد؛ به ویژه در
هنگام رویارویی با عوامل استرس زا، داشتن احساس کنترل
بر شرایط، در سازگاری با موقعیت های گوناگون عاملی مهم
است. افراد دارای باورهای قوی نسبت به توانایی های خود
در انجام تکالیف کوشش بیشتری نشان می دهند و در نتیجه
عملکرد آن ها از سایرین بهتر است.

منبع کنترل: شامل نظامی از اعتقادات فرد است
که موفقیت ها، شکست ها و رویدادهای مهم زندگی خود
را منسوب به آن می داند. راتر از پیشگامان طرح مفهوم منبع
کنترل معتقد است افراد را می توان روی پیوستاری دوقطبی،
تحت عنوان افراد دارای منبع کنترل درونی و برونی،
طبقه بندی کرد. افراد با منبع کنترل درونی محبوب ترند،
در تکالیف خود عملکرد بهتر و عزت نفس بالاتری دارند
و برای قبول مسئولیت اعمال خود آمادگی بیشتری دارند.
همچنین، از بهداشت روانی بهتری برخوردارند و از لحاظ
اجتماعی ماهرانه تر رفتار می کنند.

روان رنجوری: رفتار ناسازگارانه انعطاف ناپذیری است
که با خصوصیات چون اضطراب بیش از حد، تعارض های
هیجانی، ترس های غیرمنطقی، ناراحتی های جسمانی بدون
منشأ عضوی و میل به اجتناب از موقعیت های تنش زا همراه
است. روان رنجوری به توانایی فرد در تحمل استرس مربوط
می شود. افراد با ویژگی روان رنجوری ثبات عاطفی پایین

دارند. این افراد عصبی، مأیوس، دارای استرس، آسیب پذیر
و شتاب زده هستند. افراد روان رنجور عموماً نسبت به کار
خود نگرش منفی دارند.

خودارزیابی معلمان ابزاری مفید و پویا برای پیشرفت
مهارت های آموزشی است، زیرا به این طریق معلم با پایش
خود می تواند کاستی های عملکرد آموزشی خود را بازشناسی
کند و با اصلاح آن ها به سمت کیفیت ایده آل حرکت کند.
خودارزیابی درست معلم با موفقیت شغلی او که همان
پیشرفت تحصیلی دانش آموزان است رابطه مستقیم دارد.
خودشناسی و خوداندیشی معلم عامل مهمی در خودارزیابی
مرکزی است. خوداندیشی درست معلم با موفقیت شغلی او
رابطه مستقیم دارد. در واقع می توان این فرض را پذیرفت که
بصیرت معلم نسبت به دانش آموزان و شناخت صحیح ایشان
مستقیماً به خودشناسی و خوداندیشی معلم بستگی داد.

در بحث از خودشناسی معلم، در واقع، به گرایش معلم
نسبت به خویشتن و نقش خود توجه داریم. بدیهی است که
خودشناسی معلم و احساسی که او نسبت به خویشتن دارد،
عامل مهمی در جو کلاس و عمل دانش آموزان به شمار
می رود. چنانکه وقتی معلم بداند که خودش چه وقت و چگونه
از سازوکارهای دفاعی استفاده کند، دیگر از مشاهده اینکه
دانش آموزان یا همکارانش از این مکانیزم ها استفاده کنند
ناراحت نمی شود. همچنین، اعتماد به نفس، تعادل و وقار،
کنترل شخصی و اشتیاق به رهبری و راهنمایی دانش آموزان،
یادگیری و آموزش را مؤثرتر و ثمربخش تر خواهد کرد و
محیط مساعدی به وجود خواهد آورد، در حالی که اضطراب و
نداشتن اطمینان خاطر معلم، عکس آن را نتیجه خواهد داد.
در واقع، معلم وقتی در خودشناسی موفق خواهد شد که پیش
از اشتغال به معلمی، خود را تجزیه و تحلیل کند و توانایی
و شایستگی اش را برای انجام دادن این امر مهم بی طرفانه
بسنجد، چرا که اگر بدون این ارزیابی، مسئولیت تربیت را
به عهده گیرد دو ضرر بسیار مهم و خطرناک را سبب خواهد
شد: یکی اینکه خود دائماً اضطراب خواهد داشت و از برخورد
با مدرسه و کلاس و دانش آموز رنج خواهد برد و در نتیجه،
بدون اینکه خودش آگاه باشد، از زندگی آرام و لذت بخش
محروم خواهد شد. چنین معلمی غالباً به طور ناخودآگاه
رفتاری از خود نشان خواهد داد، مثل: گله مندی از سختی
و سنگینی کار؛ مدیون دانستن اجتماع به خود.

دوم اینکه باعث پیدایش خصایص نامطلوبی در
دانش آموزان خواهد شد؛ مثل: دلسردی از مطالعه و اکتفا
کردن به دروس مدرسه؛ ضعف و کاهش میل کنجکاوی؛
ترس از ابتکار، خلاقیت و انتقاد.

از نتایج خودارزیابی
به منظور برنامه‌ریزی برای
برطرف کردن نقاط ضعف و
افزایش توانمندی معلمان
در تدریس استفاده شود.
در چنین حالتی است که
نتایج خودارزیابی واقعی‌تر
می‌شود

معلمان، که عامل اساسی در ارتقای کیفیت عملکرد آن‌ها به
شمار می‌رود، باید در دستور کار برنامه‌ریزان آموزش و پرورش
قرار گیرد. همچنین، نتیجه خودارزیابی معلمان نباید هرگز
در اختیار افرادی قرار گیرد که از آن به عنوان وسیله‌ای برای
ارتقا یا عدم ارتقای معلمان استفاده می‌کنند. باید از نتایج
خودارزیابی به منظور برنامه‌ریزی برای برطرف کردن نقاط
ضعف و افزایش توانمندی معلمان در تدریس استفاده شود.
در چنین حالتی است که نتایج خودارزیابی واقعی‌تر می‌شود.

منابع

۱. آقاملاسی، تیمور و عابدینی، صدیقه (۱۳۸۶). مقایسه ارزشیابی عملکرد آموزشی اعضای هیئت علمی دانشکده بهداشت دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان توسط دانشجویان با خودارزیابی استادان. مجله ایرانی آموزش در پزشکی.
۲. حسینی نسب، دود و وجدان پرست، حسین (۱۳۸۱). بررسی رابطه عزت نفس با پیشرفت تحصیلی دانشجویان علوم پایه و علوم انسانی مراکز تربیت معلم. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، تبریز.
۳. سیف، علی‌اکبر (۱۳۸۹). اندازه‌گیری، سنجش و ارزشیابی آموزشی. دوران. تهران.
۴. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۷۵). مبانی روان‌شناختی تربیت. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۵. محمدجعفری، حمید؛ کوثریان، مهرنوش؛ وحیدشاهی، کوروش و محمودی، میترا (۱۳۸۶). بررسی مقایسه‌ای نتایج خودارزیابی اعضای هیئت علمی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مازندران با ارزیابی دانشجویان از آنان. مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران.
6. Gardner, D. (2000). Self-assessment for autonomous language learners. Links and Letters.
7. Haugh, C. L. (2010). An exploration of the core self-evaluations-performance relationship: the roles of engagement and need for achievement. A thesis presented to the Graduate School of Clemson University.
8. Heilmann, T. & Jonas, K. (2010). Validation of a german-language core self-evaluations scale. University of Zurich, Switzerland.
9. Ross, J. A. & Bruce, C. D. (2007). Teacher self-assessment: A mechanism for facilitating professional growth. A Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto, Canada.

خودارزیابی مرکزی،
ارزیابی اساسی فرد از
شایستگی، صلاحیت
و قابلیت‌های خود،
پیش‌بینی‌های قابل
توجهی از رضایت شغلی
و عملکرد شغلی است که
مؤلفه‌های آن عبارت‌اند از
عزت نفس، خودکارآمدی،
منبع کنترل و
روان‌رنجوری

پرسش‌نامه خودارزیابی مرکزی

خواهشمند است اولین پاسخ ذهن خود را با علامت (✓) مشخص فرمایید.

ردیف	سؤال	کاملاً موافقم	موافقم	نظری ندارم	مخالقم	کاملاً مخالفم
۱	مطمئنم در زندگی به موفقیتی که سزاوار آن هستم می‌رسم.					
۲	گاهی اوقات احساس افسردگی می‌کنم.					
۳	وقتی می‌کوشم معمولاً موفق می‌شوم.					
۴	گاهی اوقات وقتی شکست می‌خورم احساس بی‌ارزشی می‌کنم.					
۵	وظایفم را به نحو رضایت‌بخشی انجام می‌دهم.					
۶	برخی اوقات احساس می‌کنم بر کارم کنترل ندارم.					
۷	به طور کلی از خودم راضی‌ام.					
۸	به لیاقت و شایستگی خود شک دارم.					
۹	خودم را عامل هر چه در زندگی‌ام اتفاق می‌افتد می‌دانم.					
۱۰	تصور می‌کنم موفقیت شغلی‌ام در کنترل نیست.					
۱۱	می‌توانم بسیاری از مشکلاتم را خودم حل کنم.					
۱۲	گاهی اوقات همه چیز به نظرم ناراحت‌کننده می‌رسد و احساس ناامیدی می‌کنم.					